श्रीमद् भगवद् गीता

प्रथमोऽध्यायः

धृतराष्ट्र उवाच

धर्मक्षेत्रे कुरुक्षेत्रे
समवेता युयुत्सवः
मामकाः पाण्डवाश्चैव
किमकुर्वत संजय १

संजय उवाच

दृष्ट्वा तु पाण्डवानीकं
व्यूढं दुर्योधनस्तदा
आचार्यमुपसंगम्य
राजा वचनमब्रवीत् २

पश्यैतां पाण्डुपुत्राणाम्
आचार्य महतीं चमूम्
व्यूढां द्रुपदपुत्रेण
तव शिष्येण धीमता ३

अत्र शूरा महेष्वासा
भीमार्जुनसमा युधि
युयुधानो विराटश्च
द्रुपदश्च महारथः ४

धृष्टकेतुश्चेकितानः
काशिराजश्च वीर्यवान्
पुरुजित्कुन्तिभोजश्च
शैब्यश्च नरपुंगवः ५

युधामन्युश्च विक्रान्त
उत्तमौजाश्च वीर्यवान्
सौभद्रो द्रौपदेयाश्च
सर्व एव महारथाः ६

अस्माकं तु विशिष्टा ये
तान्निबोध द्विजोत्तम
नायका मम सैन्यस्य
संज्ञार्थं तान्ब्रवीमि ते ७

भवान्भीष्मश्च कर्णश्च
कृपश्च समितिंजयः
अश्वत्थामा विकर्णश्च
सौमदत्तिस्तथैव च ८

अन्ये च बहवः शूरा
मदर्थे त्यक्तजीविताः
नानाशस्त्रप्रहरणाः
सर्वे युद्धविशारदाः ९

अपर्याप्तं तदस्माकं

बलं भीष्माभिरक्षितम्

पर्याप्तं त्विदमेतेषां

बलं भीमाभिरक्षितम्   १०

अयनेषु च सर्वेषु

यथाभागमवस्थिताः

भीष्ममेवाभिरक्षन्तु

भवन्तः सर्व एव हि   ११

तस्य संजनयन्हर्षं

कुरुवृद्धः पितामहः

सिंहनादं विनद्योच्चैः

शङ्खं दध्मौ प्रतापवान्   १२

ततः शङ्खाश्च भेर्यश्च
पणवानकगोमुखाः
सहसैवाभ्यहन्यन्त
स शब्दस्तुमुलोऽभवत्   १३

ततः श्वेतैर्हयैर्युक्ते
महति स्यन्दने स्थितौ
माधवः पाण्डवश्चैव
दिव्यौ शङ्खौ प्रदध्मतुः   १४

पाञ्चजन्यं हृषीकेशो
देवदत्तं धनंजयः
पौण्ड्रं दध्मौ महाशङ्खं
भीमकर्मा वृकोदरः   १५

अनन्तविजयं राजा
कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः
नकुलः सहदेवश्च
सुघोषमणिपुष्पकौ १६

काश्यश्च परमेष्वासः
शिखण्डी च महारथः
धृष्टद्युम्नो विराटश्च
सात्यकिश्चापराजितः १७

द्रुपदो द्रौपदेयाश्च
सर्वशः पृथिवीपते
सौभद्रश्च महाबाहुः
शङ्खान्दध्मुः पृथक्पृथक् १८

स घोषो धार्तराष्ट्राणां
हृदयानि व्यदारयत्
नभश्च पृथिवीं चैव
तुमुलो व्यनुनादयन् १९

अथ व्यवस्थितान्दृष्ट्वा
धार्तराष्ट्रान्कपिध्वजः
प्रवृत्ते शस्त्रसंपाते
धनुरुद्यम्य पाण्डवः २०

हृषीकेशं तदा वाक्यम्
इदमाह महीपते
अर्जुन उवाच
सेनयोरुभयोर्मध्ये
रथं स्थापय मेऽच्युत २१

यावदेतान्निरीक्षेऽहं
योद्धुकामानवस्थितान्
कैर्मया सह योद्धव्यम्
अस्मिन्रणसमुद्यमे   २२

योत्स्यमानानवेक्षेऽहं
य एतेऽत्र समागताः
धार्तराष्ट्रस्य दुर्बुद्धेर्
युद्धे प्रियचिकीर्षवः   २३

संजय उवाच

एवमुक्तो हृषीकेशो
गुडाकेशेन भारत
सेनयोरुभयोर्मध्ये
स्थापयित्वा रथोत्तमम्   २४

भीष्मद्रोणप्रमुखतः
सर्वेषां च महीक्षिताम्
उवाच पार्थ पश्यैतान्
समवेतान्कुरूनिति   २५

तत्रापश्यत्स्थितान्पार्थः
पितॄनथ पितामहान्
आचार्यान्मातुलान्भ्रातॄन्
पुत्रान्पौत्रान्सखींस्तथा   २६

श्वशुरान्सुहृदश्चैव
सेनयोरुभयोरपि
तान्समीक्ष्य स कौन्तेयः
सर्वान्बन्धूनवस्थितान्   २७

कृपया परयाविष्टो
विषीदन्निदमब्रवीत्

अर्जुन उवाच

दृष्ट्वेमं स्वजनं कृष्ण
युयुत्सुं समुपस्थितम्   २८

सीदन्ति मम गात्राणि
मुखं च परिशुष्यति
वेपथुश्च शरीरे मे
रोमहर्षश्च जायते   २९

गाण्डीवं स्त्रंसते हस्तात्
त्वक्चैव परिदह्यते
न च शक्नोम्यवस्थातुं
भ्रमतीव च मे मनः   ३०

निमित्तानि च पश्यामि
विपरीतानि केशव
न च श्रेयोऽनुपश्यामि
हत्वा स्वजनमाहवे   ३१

न काङ्क्षे विजयं कृष्ण
न च राज्यं सुखानि च
किं नो राज्येन गोविन्द
किं भोगैर्जीवितेन वा   ३२

येषामर्थे काङ्क्षितं नो
राज्यं भोगाः सुखानि च
त इमेऽवस्थिता युद्धे
प्राणांस्त्यक्त्वा धनानि च   ३३

आचार्याः पितरः पुत्रास्
तथैव च पितामहाः
मातुलाः श्वशुराः पौत्राः
श्यालाः संबन्धिनस्तथा ३४

एतान्न हन्तुमिच्छामि
घ्नतोऽपि मधुसूदन
अपि त्रैलोक्यराज्यस्य
हेतोः किं नु महीकृते ३५

निहत्य धार्तराष्ट्रान्नः
का प्रीतिः स्याज्जनार्दन
पापमेवाश्रयेदस्मान्
हत्वैतानाततायिनः ३६

तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं
धार्तराष्ट्रान्स्वबान्धवान्
स्वजनं हि कथं हत्वा
सुखिनः स्याम माधव ३७

यद्यप्येते न पश्यन्ति
लोभोपहतचेतसः
कुलक्षयकृतं दोषं
मित्रद्रोहे च पातकम् ३८

कथं न ज्ञेयमस्माभिः
पापादस्मान्निवर्तितुम्
कुलक्षयकृतं दोषं
प्रपश्यद्भिर्जनार्दन ३९

कुलक्षये प्रणश्यन्ति
कुलधर्माः सनातनाः
धर्मे नष्टे कुलं कृत्स्नम्
अधर्मोऽभिभवत्युत ४०

अधर्माभिभवात्कृष्ण
प्रदुष्यन्ति कुलस्त्रियः
स्त्रीषु दुष्टासु वार्ष्णेय
जायते वर्णसंकरः ४१

संकरो नरकायैव
कुलघ्नानां कुलस्य च
पतन्ति पितरो ह्येषां
लुप्तपिण्डोदकक्रियाः ४२

दोषैरेतैः कुलघ्नानां
वर्णसंकरकारकैः
उत्साद्यन्ते जातिधर्माः
कुलधर्माश्च शाश्वताः   ४३

उत्सन्नकुलधर्माणां
मनुष्याणां जनार्दन
नरकेऽनियतं वासो
भवतीत्यनुशुश्रुम   ४४

अहो बत महत्पापं
कर्तुं व्यवसिता वयम्
यद्राज्यसुखलोभेन
हन्तुं स्वजनमुद्यताः   ४५

यदि मामप्रतीकारम्
अशस्त्रं शस्त्रपाणयः
धार्तराष्ट्रा रणे हन्युस्
तन्मे क्षेमतरं भवेत्   ४६

संजय उवाच

एवमुक्त्वार्जुनः संख्ये
रथोपस्थ उपाविशत्
विसृज्य सशरं चापं
शोकसंविग्नमानसः   ४७

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
अर्जुनविषादयोगो नाम प्रथमोऽध्यायः
१

द्वितीयोऽध्यायः

संजय उवाच

तं तथा कृपयाविष्टम्
अश्रुपूर्णाकुलेक्षणम्
विषीदन्तमिदं वाक्यम्
उवाच मधुसूदनः १

श्रीभगवानुवाच

कुतस्त्वा कश्मलमिदं
विषमे समुपस्थितम्
अनार्यजुष्टमस्वर्ग्यम्
अकीर्तिकरमर्जुन २

क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ
नैतत्त्वय्युपपद्यते
क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं
त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप ३

अर्जुन उवाच

कथं भीष्ममहं संख्ये
द्रोणं च मधुसूदन
इषुभिः प्रतियोत्स्यामि
पूजार्हावरिसूदन ४

गुरूनहत्वा हि महानुभावान्
श्रेयो भोक्तुं भैक्ष्यमपीह लोके
हत्वार्थकामांस्तु गुरूनिहैव
भुञ्जीय भोगान्रुधिरप्रदिग्धान् ५

न चैतद्विद्मः कतरन्नो गरीयो
यद्वा जयेम यदि वा नो जयेयुः
यानेव हत्वा न जिजीविषामस्
तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः ६

कार्पण्यदोषोपहतस्वभावः
पृच्छामि त्वां धर्मसंमूढचेताः
यच्छ्रेयः स्यान्निश्चितं ब्रूहि तन्मे
शिष्यस्तेऽहं शाधि मां त्वां प्रपन्नम्   ७

न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्
यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम्
अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धं
राज्यं सुराणामपि चाधिपत्यम् ८

संजय उवाच

एवमुक्त्वा हृषीकेशं
गुडाकेशः परंतप
न योत्स्य इति गोविन्दम्
उक्त्वा तूष्णीं बभूव ह   ९

तमुवाच हृषीकेशः
प्रहसन्निव भारत
सेनयोरुभयोर्मध्ये
विषीदन्तमिदं वचः   १०

श्रीभगवानुवाच

अशोच्यानन्वशोचस्त्वं
प्रज्ञावादांश्च भाषसे
गतासूनगतासूंश्च
नानुशोचन्ति पण्डिताः   ११

न त्वेवाहं जातु नासं
न त्वं नेमे जनाधिपाः
न चैव न भविष्यामः
सर्वे वयमतः परम्   १२

देहिनोऽस्मिन्यथा देहे
कौमारं यौवनं जरा
तथा देहान्तरप्राप्तिर्
धीरस्तत्र न मुह्यति १३

मात्रास्पर्शास्तु कौन्तेय
शीतोष्णसुखदुःखदाः
आगमापायिनोऽनित्यास्
तांस्तितिक्षस्व भारत १४

यं हि न व्यथयन्त्येते
पुरुषं पुरुषर्षभ
समदुःखसुखं धीरं
सोऽमृतत्वाय कल्पते १५

नासतो विद्यते भावो
नाभावो विद्यते सतः
उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्
त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः १६

अविनाशि तु तद्विद्धि
येन सर्वमिदं ततम्
विनाशमव्ययस्यास्य
न कश्चित्कर्तुमर्हति १७

अन्तवन्त इमे देहा
नित्यस्योक्ताः शरीरिणः
अनाशिनोऽप्रमेयस्य
तस्माद्युध्यस्व भारत १८

य एनं वेत्ति हन्तारं
यश्चैनं मन्यते हतम्
उभौ तौ न विजानीतो
नायं हन्ति न हन्यते १९

न जायते म्रियते वा कदाचिन्
नायं भूत्वा भविता वा न भूयः
अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो
न हन्यते हन्यमाने शरीरे २०

वेदाविनाशिनं नित्यं
य एनमजमव्ययम्
कथं स पुरुषः पार्थ
कं घातयति हन्ति कम् २१

वासांसि जीर्णानि यथा विहाय
नवानि गृह्णाति नरोऽपराणि
तथा शरीराणि विहाय जीर्णा-
न्यन्यानि संयाति नवानि देही   २२

नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि
नैनं दहति पावकः
न चैनं क्लेदयन्त्यापो
न शोषयति मारुतः   २३

अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयम्
अक्लेद्योऽशोष्य एव च
नित्यः सर्वगतः स्थाणुर्
अचलोऽयं सनातनः   २४

अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयम्
अविकार्योऽयमुच्यते
तस्मादेवं विदित्वैनं
नानुशोचितुमर्हसि   २५

अथ चैनं नित्यजातं
नित्यं वा मन्यसे मृतम्
तथापि त्वं महाबाहो
नैवं शोचितुमर्हसि   २६

जातस्य हि ध्रुवो मृत्युर्
ध्रुवं जन्म मृतस्य च
तस्मादपरिहार्येऽर्थे
न त्वं शोचितुमर्हसि   २७

अव्यक्तादीनि भूतानि
व्यक्तमध्यानि भारत
अव्यक्तनिधनान्येव
तत्र का परिदेवना   २८

आश्चर्यवत्पश्यति कश्चिदेनम्
आश्चर्यवद्वदति तथैव चान्यः
आश्चर्यवच्चैनमन्यः शृणोति
श्रुत्वाप्येनं वेद न चैव कश्चित्   २९

देही नित्यमवध्योऽयं
देहे सर्वस्य भारत
तस्मात्सर्वाणि भूतानि
न त्वं शोचितुमर्हसि   ३०

स्वधर्ममपि चावेक्ष्य
न विकम्पितुमर्हसि
धर्म्याद्धि युद्धाच्छ्रेयोऽन्यत्
क्षत्रियस्य न विद्यते   ३१

यदृच्छया चोपपन्नं
स्वर्गद्वारमपावृतम्
सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ
लभन्ते युद्धमीदृशम्   ३२

अथ चेत्त्वमिमं धर्म्यं
संग्रामं न करिष्यसि
ततः स्वधर्मं कीर्तिं च
हित्वा पापमवाप्स्यसि   ३३

अकीर्तिं चापि भूतानि
कथयिष्यन्ति तेऽव्ययाम्
संभावितस्य चाकीर्तिर्
मरणादतिरिच्यते ३४

भयाद्रणादुपरतं
मंस्यन्ते त्वां महारथाः
येषां च त्वं बहुमतो
भूत्वा यास्यसि लाघवम् ३५

अवाच्यवादांश्च बहून्
वदिष्यन्ति तवाहिताः
निन्दन्तस्तव सामर्थ्यं
ततो दुःखतरं नु किम् ३६

हतो वा प्राप्स्यसि स्वर्गं
जित्वा वा भोक्ष्यसे महीम्
तस्मादुत्तिष्ठ कौन्तेय
युद्धाय कृतनिश्चयः ३७

सुखदुःखे समे कृत्वा
लाभालाभौ जयाजयौ
ततो युद्धाय युज्यस्व
नैवं पापमवाप्स्यसि ३८

एषा तेऽभिहिता सांख्ये
बुद्धिर्योगे त्विमां शृणु
बुद्ध्या युक्तो यया पार्थ
कर्मबन्धं प्रहास्यसि ३९

नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति
प्रत्यवायो न विद्यते
स्वल्पमप्यस्य धर्मस्य
त्रायते महतो भयात् ४०

व्यवसायात्मिका बुद्धिर्
एकेह कुरुनन्दन
बहुशाखा ह्यनन्ताश्च
बुद्धयोऽव्यवसायिनाम् ४१

यामिमां पुष्पितां वाचं
प्रवदन्त्यविपश्चितः
वेदवादरताः पार्थ
नान्यदस्तीति वादिनः ४२

कामात्मानः स्वर्गपरा
जन्मकर्मफलप्रदाम्
क्रियाविशेषबहुलां
भोगैश्वर्यगतिं प्रति ४३

भोगैश्वर्यप्रसक्तानां
तयापहृतचेतसाम्
व्यवसायात्मिका बुद्धिः
समाधौ न विधीयते ४४

त्रैगुण्यविषया वेदा
निस्त्रैगुण्यो भवार्जुन
निर्द्वन्द्वो नित्यसत्त्वस्थो
निर्योगक्षेम आत्मवान् ४५

यावानर्थ उदपाने
सर्वतः संप्लुतोदके
तावान्सर्वेषु वेदेषु
ब्राह्मणस्य विजानतः ४६

कर्मण्येवाधिकारस्ते
मा फलेषु कदाचन
मा कर्मफलहेतुर्भूर्
मा ते सङ्गोऽस्त्वकर्मणि ४७

योगस्थः कुरु कर्माणि
सङ्गं त्यक्त्वा धनंजय
सिद्ध्यसिद्ध्योः समो भूत्वा
समत्वं योग उच्यते ४८

दूरेण ह्यवरं कर्म
बुद्धियोगाद्धनंजय
बुद्धौ शरणमन्विच्छ
कृपणाः फलहेतवः ४९

बुद्धियुक्तो जहातीह
उभे सुकृतदुष्कृते
तस्माद्योगाय युज्यस्व
योगः कर्मसु कौशलम् ५०

कर्मजं बुद्धियुक्ता हि
फलं त्यक्त्वा मनीषिणः
जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः
पदं गच्छन्त्यनामयम् ५१

यदा ते मोहकलिलं
बुद्धिर्व्यतितरिष्यति
तदा गन्तासि निर्वेदं
श्रोतव्यस्य श्रुतस्य च   ५२

श्रुतिविप्रतिपन्ना ते
यदा स्थास्यति निश्चला
समाधावचला बुद्धिस्
तदा योगमवाप्स्यसि   ५३

अर्जुन उवाच

स्थितप्रज्ञस्य का भाषा
समाधिस्थस्य केशव
स्थितधीः किं प्रभाषेत
किमासीत व्रजेत किम्   ५४

श्रीभगवानुवाच

प्रजहाति यदा कामान्
सर्वान्पार्थ मनोगतान्
आत्मन्येवात्मना तुष्टः
स्थितप्रज्ञस्तदोच्यते ५५

दुःखेष्वनुद्विग्नमनाः
सुखेषु विगतस्पृहः
वीतरागभयक्रोधः
स्थितधीर्मुनिरुच्यते ५६

यः सर्वत्रानभिस्नेहस्
तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्
नाभिनन्दति न द्वेष्टि
तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ५७

यदा संहरते चायं
कूर्मोऽङ्गानीव सर्वशः
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्
तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ५८

विषया विनिवर्तन्ते
निराहारस्य देहिनः
रसवर्जं रसोऽप्यस्य
परं दृष्ट्वा निवर्तते ५९

यततो ह्यपि कौन्तेय
पुरुषस्य विपश्चितः
इन्द्रियाणि प्रमाथीनि
हरन्ति प्रसभं मनः ६०

तानि सर्वाणि संयम्य
युक्त आसीत मत्परः
वशे हि यस्येन्द्रियाणि
तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ६१

ध्यायतो विषयान्पुंसः
सङ्गस्तेषूपजायते
सङ्गात्संजायते कामः
कामात्क्रोधोऽभिजायते ६२

क्रोधाद्भवति संमोहः
संमोहात्स्मृतिविभ्रमः
स्मृतिभ्रंशाद्बुद्धिनाशो
बुद्धिनाशात्प्रणश्यति ६३

रागद्वेषवियुक्तैस्तु
विषयानिन्द्रियैश्चरन्
आत्मवश्यैर्विधेयात्मा
प्रसादमधिगच्छति ६४

प्रसादे सर्वदुःखानां
हानिरस्योपजायते
प्रसन्नचेतसो ह्याशु
बुद्धिः पर्यवतिष्ठते ६५

नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य
न चायुक्तस्य भावना
न चाभावयतः शान्तिर्
अशान्तस्य कुतः सुखम् ६६

इन्द्रियाणां हि चरतां
यन्मनोऽनुविधीयते
तदस्य हरति प्रज्ञां
वायुर्नावमिवाम्भसि ६७

तस्माद्यस्य महाबाहो
निगृहीतानि सर्वशः
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्
तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता ६८

या निशा सर्वभूतानां
तस्यां जागर्ति संयमी
यस्यां जाग्रति भूतानि
सा निशा पश्यतो मुनेः ६९

आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं
समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्
तद्वत्कामा यं प्रविशन्ति सर्वे
स शान्तिमाप्नोति न कामकामी ७०

विहाय कामान्यः सर्वान्
पुमांश्चरति निःस्पृहः
निर्ममो निरहंकारः
स शान्तिमधिगच्छति ७१

एषा ब्राह्मी स्थितिः पार्थ
नैनां प्राप्य विमुह्यति
स्थित्वास्यामन्तकालेऽपि
ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ७२

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
सांख्ययोगो नाम द्वितीयोऽध्यायः २

तृतीयोऽध्यायः

अर्जुन उवाच

ज्यायसी चेत्कर्मणस्ते
मता बुद्धिर्जनार्दन
तत्किं कर्मणि घोरे मां
नियोजयसि केशव १

व्यामिश्रेणेव वाक्येन
बुद्धिं मोहयसीव मे
तदेकं वद निश्चित्य
येन श्रेयोऽहमाप्नुयाम् २

श्रीभगवानुवाच

लोकेऽस्मिन्द्विविधा निष्ठा
पुरा प्रोक्ता मयानघ
ज्ञानयोगेन सांख्यानां
कर्मयोगेन योगिनाम् ३

न कर्मणामनारम्भान्
नैष्कर्म्यं पुरुषोऽश्नुते
न च संन्यसनादेव
सिद्धिं समधिगच्छति ४

न हि कश्चित्क्षणमपि
जातु तिष्ठत्यकर्मकृत्
कार्यते ह्यवशः कर्म
सर्वः प्रकृतिजैर्गुणैः ५

कर्मेन्द्रियाणि संयम्य
य आस्ते मनसा स्मरन्
इन्द्रियार्थान्विमूढात्मा
मिथ्याचारः स उच्यते ६

यस्त्विन्द्रियाणि मनसा
नियम्यारभतेऽर्जुन
कर्मेन्द्रियैः कर्मयोगम्
असक्तः स विशिष्यते ७

नियतं कुरु कर्म त्वं
कर्म ज्यायो ह्यकर्मणः
शरीरयात्रापि च ते
न प्रसिद्ध्येदकर्मणः ८

यज्ञार्थात्कर्मणोऽन्यत्र
लोकोऽयं कर्मबन्धनः
तदर्थं कर्म कौन्तेय
मुक्तसङ्गः समाचर ९

सहयज्ञाः प्रजाः सृष्ट्वा
पुरोवाच प्रजापतिः
अनेन प्रसविष्यध्वम्
एष वोऽस्त्विष्टकामधुक्   १०

देवान्भावयतानेन
ते देवा भावयन्तु वः
परस्परं भावयन्तः
श्रेयः परमवाप्स्यथ   ११

इष्टान्भोगान्हि वो देवा
दास्यन्ते यज्ञभाविताः
तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो
यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः   १२

यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो
मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः
भुञ्जते ते त्वघं पापा
ये पचन्त्यात्मकारणात्   १३

अन्नाद्भवन्ति भूतानि
पर्जन्यादन्नसंभवः
यज्ञाद्भवति पर्जन्यो
यज्ञः कर्मसमुद्भवः   १४

कर्म ब्रह्मोद्भवं विद्धि
ब्रह्माक्षरसमुद्भवम्
तस्मात्सर्वगतं ब्रह्म
नित्यं यज्ञे प्रतिष्ठितम्   १५

एवं प्रवर्तितं चक्रं
नानुवर्तयतीह यः
अघायुरिन्द्रियारामो
मोघं पार्थ स जीवति १६

यस्त्वात्मरतिरेव स्याद्
आत्मतृप्तश्च मानवः
आत्मन्येव च संतुष्टस्
तस्य कार्यं न विद्यते १७

नैव तस्य कृतेनार्थो
नाकृतेनेह कश्चन
न चास्य सर्वभूतेषु
कश्चिदर्थव्यपाश्रयः १८

तस्मादसक्तः सततं
कार्यं कर्म समाचर
असक्तो ह्याचरन्कर्म
परमाप्नोति पूरुषः   १९

कर्मणैव हि संसिद्धिम्
आस्थिता जनकादयः
लोकसंग्रहमेवापि
संपश्यन्कर्तुमर्हसि   २०

यद्यदाचरति श्रेष्ठस्
तत्तदेवेतरो जनः
स यत्प्रमाणं कुरुते
लोकस्तदनुवर्तते   २१

न मे पार्थास्ति कर्तव्यं
त्रिषु लोकेषु किंचन
नानवाप्तमवाप्तव्यं
वर्त एव च कर्मणि   २२

यदि ह्यहं न वर्तेयं
जातु कर्मण्यतन्द्रितः
मम वर्त्मानुवर्तन्ते
मनुष्याः पार्थ सर्वशः   २३

उत्सीदेयुरिमे लोका
न कुर्यां कर्म चेदहम्
संकरस्य च कर्ता स्याम्
उपहन्यामिमाः प्रजाः   २४

सक्ताः कर्मण्यविद्वांसो
यथा कुर्वन्ति भारत
कुर्याद्विद्वांस्तथासक्तश्
चिकीर्षुर्लोकसंग्रहम्   २५

न बुद्धिभेदं जनयेद्
अज्ञानां कर्मसङ्गिनाम्
जोषयेत्सर्वकर्माणि
विद्वान्युक्तः समाचरन्   २६

प्रकृतेः क्रियमाणानि
गुणैः कर्माणि सर्वशः
अहंकारविमूढात्मा
कर्ताहमिति मन्यते   २७

तत्त्ववित्तु महाबाहो
गुणकर्मविभागयोः
गुणा गुणेषु वर्तन्त
इति मत्वा न सज्जते २८

प्रकृतेर्गुणसंमूढाः
सज्जन्ते गुणकर्मसु
तानकृत्स्नविदो मन्दान्
कृत्स्नविन्न विचालयेत् २९

मयि सर्वाणि कर्माणि
संन्यस्याध्यात्मचेतसा
निराशीर्निर्ममो भूत्वा
युध्यस्व विगतज्वरः ३०

ये मे मतमिदं नित्यम्
अनुतिष्ठन्ति मानवाः
श्रद्धावन्तोऽनसूयन्तो
मुच्यन्ते तेऽपि कर्मभिः ३१

ये त्वेतदभ्यसूयन्तो
नानुतिष्ठन्ति मे मतम्
सर्वज्ञानविमूढांस्तान्
विद्धि नष्टानचेतसः ३२

सदृशं चेष्टते स्वस्याः
प्रकृतेर्ज्ञानवानपि
प्रकृतिं यान्ति भूतानि
निग्रहः किं करिष्यति ३३

इन्द्रियस्येन्द्रियस्यार्थे
रागद्वेषौ व्यवस्थितौ
तयोर्न वशमागच्छेत्
तौ ह्यस्य परिपन्थिनौ ३४

श्रेयान्स्वधर्मो विगुणः
परधर्मात्स्वनुष्ठितात्
स्वधर्मे निधनं श्रेयः
परधर्मो भयावहः ३५

अर्जुन उवाच

अथ केन प्रयुक्तोऽयं
पापं चरति पूरुषः
अनिच्छन्नपि वार्ष्णेय
बलादिव नियोजितः ३६

श्रीभगवानुवाच

काम एष क्रोध एष
रजोगुणसमुद्भवः
महाशनो महापाप्मा
विद्ध्येनमिह वैरिणम्   ३७

धूमेनाव्रियते वह्निर्
यथादर्शो मलेन च
यथोल्बेनावृतो गर्भस्
तथा तेनेदमावृतम्   ३८

आवृतं ज्ञानमेतेन
ज्ञानिनो नित्यवैरिणा
कामरूपेण कौन्तेय
दुष्पूरेणानलेन च   ३९

इन्द्रियाणि मनो बुद्धिर्

अस्याधिष्ठानमुच्यते

एतैर्विमोहयत्येष

ज्ञानमावृत्य देहिनम्   ४०

तस्मात्त्वमिन्द्रियाण्यादौ

नियम्य भरतर्षभ

पाप्मानं प्रजहि ह्येनं

ज्ञानविज्ञाननाशनम्   ४१

इन्द्रियाणि पराण्याहुर्

इन्द्रियेभ्यः परं मनः

मनसस्तु परा बुद्धिर्

यो बुद्धेः परतस्तु सः   ४२

एवं बुद्धेः परं बुद्ध्वा
संस्तभ्यात्मानमात्मना
जहि शत्रुं महाबाहो
कामरूपं दुरासदम्   ४३

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
कर्मयोगो नाम तृतीयोऽध्यायः ३

चतुर्थोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

इमं विवस्वते योगं
प्रोक्तवानहमव्ययम्
विवस्वान्मनवे प्राह
मनुरिक्ष्वाकवेऽब्रवीत्   १

एवं परंपराप्राप्तम्
इमं राजर्षयो विदुः
स कालेनेह महता
योगो नष्टः परंतप   २

स एवायं मया तेऽद्य
योगः प्रोक्तः पुरातनः
भक्तोऽसि मे सखा चेति
रहस्यं ह्येतदुत्तमम्   ३

अर्जुन उवाच

अपरं भवतो जन्म
परं जन्म विवस्वतः
कथमेतद्विजानीयां
त्वमादौ प्रोक्तवानिति ४

श्रीभगवानुवाच

बहूनि मे व्यतीतानि
जन्मानि तव चार्जुन
तान्यहं वेद सर्वाणि
न त्वं वेत्थ परंतप ५

अजोऽपि सन्नव्ययात्मा
भूतानामीश्वरोऽपि सन्
प्रकृतिं स्वामधिष्ठाय
संभवाम्यात्ममायया ६

यदा यदा हि धर्मस्य
ग्लानिर्भवति भारत
अभ्युत्थानमधर्मस्य
तदात्मानं सृजाम्यहम्   ७

परित्राणाय साधूनां
विनाशाय च दुष्कृताम्
धर्मसंस्थापनार्थाय
संभवामि युगे युगे   ८

जन्म कर्म च मे दिव्यम्
एवं यो वेत्ति तत्त्वतः
त्यक्त्वा देहं पुनर्जन्म
नैति मामेति सोऽर्जुन   ९

वीतरागभयक्रोधा

मन्मया मामुपाश्रिताः

बहवो ज्ञानतपसा

पूता मद्भावमागताः   १०

ये यथा मां प्रपद्यन्ते

तांस्तथैव भजाम्यहम्

मम वर्त्मानुवर्तन्ते

मनुष्याः पार्थ सर्वशः   ११

काङ्क्षन्तः कर्मणां सिद्धिं

यजन्त इह देवताः

क्षिप्रं हि मानुषे लोके

सिद्धिर्भवति कर्मजा   १२

चातुर्वर्ण्यं मया सृष्टं
गुणकर्मविभागशः
तस्य कर्तारमपि मां
विद्ध्यकर्तारमव्ययम्   १३

न मां कर्माणि लिम्पन्ति
न मे कर्मफले स्पृहा
इति मां योऽभिजानाति
कर्मभिर्न स बध्यते   १४

एवं ज्ञात्वा कृतं कर्म
पूर्वैरपि मुमुक्षुभिः
कुरु कर्मैव तस्मात्त्वं
पूर्वैः पूर्वतरं कृतम्   १५

किं कर्म किमकर्मेति
कवयोऽप्यत्र मोहिताः
तत्ते कर्म प्रवक्ष्यामि
यज्ज्ञात्वा मोक्ष्यसेऽशुभात् १६

कर्मणो ह्यपि बोद्धव्यं
बोद्धव्यं च विकर्मणः
अकर्मणश्च बोद्धव्यं
गहना कर्मणो गतिः १७

कर्मण्यकर्म यः पश्येद्
अकर्मणि च कर्म यः
स बुद्धिमान्मनुष्येषु
स युक्तः कृत्स्नकर्मकृत् १८

यस्य सर्वे समारम्भाः
कामसंकल्पवर्जिताः
ज्ञानाग्निदग्धकर्माणं
तमाहुः पण्डितं बुधाः १९

त्यक्त्वा कर्मफलासङ्गं
नित्यतृप्तो निराश्रयः
कर्मण्यभिप्रवृत्तोऽपि
नैव किंचित्करोति सः २०

निराशीर्यतचित्तात्मा
त्यक्तसर्वपरिग्रहः
शारीरं केवलं कर्म
कुर्वन्नाप्नोति किल्बिषम् २१

यदृच्छालाभसंतुष्टो
द्वन्द्वातीतो विमत्सरः
समः सिद्धावसिद्धौ च
कृत्वापि न निबध्यते   २२

गतसङ्गस्य मुक्तस्य
ज्ञानावस्थितचेतसः
यज्ञायाचरतः कर्म
समग्रं प्रविलीयते   २३

ब्रह्मार्पणं ब्रह्म हविर्
ब्रह्माग्नौ ब्रह्मणा हुतम्
ब्रह्मैव तेन गन्तव्यं
ब्रह्मकर्मसमाधिना   २४

दैवमेवापरे यज्ञं
योगिनः पर्युपासते
ब्रह्माग्नावपरे यज्ञं
यज्ञेनैवोपजुह्वति   २५

श्रोत्रादीनीन्द्रियाण्यन्ये
संयमाग्निषु जुह्वति
शब्दादीन्विषयानन्य
इन्द्रियाग्निषु जुह्वति   २६

सर्वाणीन्द्रियकर्माणि
प्राणकर्माणि चापरे
आत्मसंयमयोगाग्नौ
जुह्वति ज्ञानदीपिते   २७

द्रव्ययज्ञास्तपोयज्ञा
योगयज्ञास्तथापरे
स्वाध्यायज्ञानयज्ञाश्च
यतयः संशितव्रताः २८

अपाने जुह्वति प्राणं
प्राणेऽपानं तथापरे
प्राणापानगती रुद्ध्वा
प्राणायामपरायणाः २९

अपरे नियताहाराः
प्राणान्प्राणेषु जुह्वति
सर्वेऽप्येते यज्ञविदो
यज्ञक्षपितकल्मषाः ३०

यज्ञशिष्टामृतभुजो
यान्ति ब्रह्म सनातनम्
नायं लोकोऽस्त्ययज्ञस्य
कुतोऽन्यः कुरुसत्तम   ३१

एवं बहुविधा यज्ञा
वितता ब्रह्मणो मुखे
कर्मजान्विद्धि तान्सर्वान्
एवं ज्ञात्वा विमोक्ष्यसे   ३२

श्रेयान्द्रव्यमयाद्यज्ञाज्
ज्ञानयज्ञः परंतप
सर्वं कर्माखिलं पार्थ
ज्ञाने परिसमाप्यते   ३३

तद्विद्धि प्रणिपातेन
परिप्रश्नेन सेवया
उपदेक्ष्यन्ति ते ज्ञानं
ज्ञानिनस्तत्त्वदर्शिनः ३४

यज्ज्ञात्वा न पुनर्मोहम्
एवं यास्यसि पाण्डव
येन भूतान्यशेषेण
द्रक्ष्यस्यात्मन्यथो मयि ३५

अपि चेदसि पापेभ्यः
सर्वेभ्यः पापकृत्तमः
सर्वं ज्ञानप्लवेनैव
वृजिनं संतरिष्यसि ३६

यथैधांसि समिद्धोऽग्निर्

भस्मसात्कुरुतेऽर्जुन

ज्ञानाग्निः सर्वकर्माणि

भस्मसात्कुरुते तथा ३७

न हि ज्ञानेन सदृशं

पवित्रमिह विद्यते

तत्स्वयं योगसंसिद्धः

कालेनात्मनि विन्दति ३८

श्रद्धावाँल्लभते ज्ञानं

तत्परः संयतेन्द्रियः

ज्ञानं लब्ध्वा परां शान्तिम्

अचिरेणाधिगच्छति ३९

अज्ञश्चाश्रद्दधानश्च
संशयात्मा विनश्यति
नायं लोकोऽस्ति न परो
न सुखं संशयात्मनः ४०

योगसंन्यस्तकर्माणं
ज्ञानसंछिन्नसंशयम्
आत्मवन्तं न कर्माणि
निबध्नन्ति धनंजय ४१

तस्मादज्ञानसंभूतं
हृत्स्थं ज्ञानासिनात्मनः
छित्त्वैनं संशयं योगम्
आतिष्ठोत्तिष्ठ भारत ४२

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे श्रीकृष्णार्जुनसंवादे ज्ञानकर्मसंन्यासयोगो नाम चतुर्थोऽध्यायः ४

पञ्चमोऽध्यायः

अर्जुन उवाच

संन्यासं कर्मणां कृष्ण
पुनर्योगं च शंससि
यच्छ्रेय एतयोरेकं
तन्मे ब्रूहि सुनिश्चितम्   १

श्रीभगवानुवाच

संन्यासः कर्मयोगश्च
निःश्रेयसकरावुभौ
तयोस्तु कर्मसंन्यासात्
कर्मयोगो विशिष्यते   २

ज्ञेयः स नित्यसंन्यासी
यो न द्वेष्टि न काङ्क्षति
निर्द्वन्द्वो हि महाबाहो
सुखं बन्धात्प्रमुच्यते   ३

सांख्ययोगौ पृथग्बालाः
प्रवदन्ति न पण्डिताः
एकमप्यास्थितः सम्यग्
उभयोर्विन्दते फलम् ४

यत्सांख्यैः प्राप्यते स्थानं
तद्योगैरपि गम्यते
एकं सांख्यं च योगं च
यः पश्यति स पश्यति ५

संन्यासस्तु महाबाहो
दुःखमाप्तुमयोगतः
योगयुक्तो मुनिर्ब्रह्म
नचिरेणाधिगच्छति ६

योगयुक्तो विशुद्धात्मा
विजितात्मा जितेन्द्रियः
सर्वभूतात्मभूतात्मा
कुर्वन्नपि न लिप्यते ७

नैव किंचित्करोमीति
युक्तो मन्येत तत्त्ववित्
पश्यञ्शृण्वन्स्पृशञ्जिघ्रन्
अश्नन्गच्छन्स्वपञ्श्वसन् ८

प्रलपन्विसृजन्गृह्णन्
उन्मिषन्निमिषन्नपि
इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेषु
वर्तन्त इति धारयन् ९

ब्रह्मण्याधाय कर्माणि
सङ्गं त्यक्त्वा करोति यः
लिप्यते न स पापेन
पद्मपत्रमिवाम्भसा १०

कायेन मनसा बुद्ध्या
केवलैरिन्द्रियैरपि
योगिनः कर्म कुर्वन्ति
सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये ११

युक्तः कर्मफलं त्यक्त्वा
शान्तिमाप्नोति नैष्ठिकीम्
अयुक्तः कामकारेण
फले सक्तो निबध्यते १२

सर्वकर्माणि मनसा
संन्यस्यास्ते सुखं वशी
नवद्वारे पुरे देही
नैव कुर्वन्न कारयन्   १३

न कर्तृत्वं न कर्माणि
लोकस्य सृजति प्रभुः
न कर्मफलसंयोगं
स्वभावस्तु प्रवर्तते   १४

नादत्ते कस्यचित्पापं
न चैव सुकृतं विभुः
अज्ञानेनावृतं ज्ञानं
तेन मुह्यन्ति जन्तवः   १५

ज्ञानेन तु तदज्ञानं
येषां नाशितमात्मनः
तेषामादित्यवज्ज्ञानं
प्रकाशयति तत्परम्   १६

तद्बुद्धयस्तदात्मानस्
तन्निष्ठास्तत्परायणाः
गच्छन्त्यपुनरावृत्तिं
ज्ञाननिर्धूतकल्मषाः   १७

विद्याविनयसंपन्ने
ब्राह्मणे गवि हस्तिनि
शुनि चैव श्वपाके च
पण्डिताः समदर्शिनः   १८

इहैव तैर्जितः सर्गो
येषां साम्ये स्थितं मनः
निर्दोषं हि समं ब्रह्म
तस्माद्ब्रह्मणि ते स्थिताः १९

न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य
नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम्
स्थिरबुद्धिरसंमूढो
ब्रह्मविद्ब्रह्मणि स्थितः २०

बाह्यस्पर्शेष्वसक्तात्मा
विन्दत्यात्मनि यत्सुखम्
स ब्रह्मयोगयुक्तात्मा
सुखमक्षयमश्नुते २१

ये हि संस्पर्शजा भोगा
दुःखयोनय एव ते
आद्यन्तवन्तः कौन्तेय
न तेषु रमते बुधः   २२

शक्नोतीहैव यः सोढुं
प्राक्शरीरविमोक्षणात्
कामक्रोधोद्भवं वेगं
स युक्तः स सुखी नरः   २३

योऽन्तःसुखोऽन्तरारामस्
तथान्तर्ज्योतिरेव यः
स योगी ब्रह्मनिर्वाणं
ब्रह्मभूतोऽधिगच्छति   २४

लभन्ते ब्रह्मनिर्वाणम्

ऋषयः क्षीणकल्मषाः

छिन्नद्वैधा यतात्मानः

सर्वभूतहिते रताः   २५

कामक्रोधवियुक्तानां

यतीनां यतचेतसाम्

अभितो ब्रह्मनिर्वाणं

वर्तते विदितात्मनाम्   २६

स्पर्शान्कृत्वा बहिर्बाह्यांश्

चक्षुश्चैवान्तरे भ्रुवोः

प्राणापानौ समौ कृत्वा

नासाभ्यन्तरचारिणौ   २७

यतेन्द्रियमनोबुद्धिर्
मुनिर्मोक्षपरायणः
विगतेच्छाभयक्रोधो
यः सदा मुक्त एव सः २८

भोक्तारं यज्ञतपसां
सर्वलोकमहेश्वरम्
सुहृदं सर्वभूतानां
ज्ञात्वा मां शान्तिमृच्छति २९

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
कर्मसंन्यासयोगो नाम पञ्चमोऽध्यायः ५

षष्ठोऽध्यायः

श्रीभगवानुवाच

अनाश्रितः कर्मफलं
कार्यं कर्म करोति यः
स संन्यासी च योगी च
न निरग्निर्न चाक्रियः १

यं संन्यासमिति प्राहुर्
योगं तं विद्धि पाण्डव
न ह्यसंन्यस्तसंकल्पो
योगी भवति कश्चन २

आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं
कर्म कारणमुच्यते
योगारूढस्य तस्यैव
शमः कारणमुच्यते ३

यदा हि नेन्द्रियार्थेषु
न कर्मस्वनुषज्जते
सर्वसंकल्पसंन्यासी
योगारूढस्तदोच्यते ४

उद्धरेदात्मनात्मानं
नात्मानमवसादयेत्
आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुर्
आत्मैव रिपुरात्मनः ५

बन्धुरात्मात्मनस्तस्य
येनात्मैवात्मना जितः
अनात्मनस्तु शत्रुत्वे
वर्तेतात्मैव शत्रुवत् ६

जितात्मनः प्रशान्तस्य
परमात्मा समाहितः
शीतोष्णसुखदुःखेषु
तथा मानापमानयोः ७

ज्ञानविज्ञानतृप्तात्मा
कूटस्थो विजितेन्द्रियः
युक्त इत्युच्यते योगी
समलोष्टाश्मकाञ्चनः ८

सुहृन्मित्रार्युदासीन-
मध्यस्थद्वेष्यबन्धुषु
साधुष्वपि च पापेषु
समबुद्धिर्विशिष्यते ९

योगी युञ्जीत सततम्
आत्मानं रहसि स्थितः
एकाकी यतचित्तात्मा
निराशीरपरिग्रहः १०

शुचौ देशे प्रतिष्ठाप्य
स्थिरमासनमात्मनः
नात्युच्छ्रितं नातिनीचं
चैलाजिनकुशोत्तरम् ११

तत्रैकाग्रं मनः कृत्वा
यतचित्तेन्द्रियक्रियः
उपविश्यासने युञ्ज्याद्
योगमात्मविशुद्धये १२

समं कायशिरोग्रीवं
धारयन्नचलं स्थिरः
संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वं
दिशश्चानवलोकयन् १३

प्रशान्तात्मा विगतभीर्
ब्रह्मचारिव्रते स्थितः
मनः संयम्य मच्चित्तो
युक्त आसीत मत्परः १४

युञ्जन्नेवं सदात्मानं
योगी नियतमानसः
शान्तिं निर्वाणपरमां
मत्संस्थामधिगच्छति १५

नात्यश्नतस्तु योगोऽस्ति
न चैकान्तमनश्नतः
न चातिस्वप्नशीलस्य
जाग्रतो नैव चार्जुन   १६

युक्ताहारविहारस्य
युक्तचेष्टस्य कर्मसु
युक्तस्वप्नावबोधस्य
योगो भवति दुःखहा   १७

यदा विनियतं चित्तम्
आत्मन्येवावतिष्ठते
निःस्पृहः सर्वकामेभ्यो
युक्त इत्युच्यते तदा   १८

यथा दीपो निवातस्थो
नेङ्गते सोपमा स्मृता
योगिनो यतचित्तस्य
युञ्जतो योगमात्मनः   १९

यत्रोपरमते चित्तं
निरुद्धं योगसेवया
यत्र चैवात्मनात्मानं
पश्यन्नात्मनि तुष्यति   २०

सुखमात्यन्तिकं यत्तद्
बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्
वेत्ति यत्र न चैवायं
स्थितश्चलति तत्त्वतः   २१

यं लब्ध्वा चापरं लाभं
मन्यते नाधिकं ततः
यस्मिन्स्थितो न दुःखेन
गुरुणापि विचाल्यते   २२

तं विद्याद्दुःखसंयोग-
वियोगं योगसंज्ञितम्
स निश्चयेन योक्तव्यो
योगोऽनिर्विण्णचेतसा   २३

संकल्पप्रभवान्कामांस्
त्यक्त्वा सर्वानशेषतः
मनसैवेन्द्रियग्रामं
विनियम्य समन्ततः   २४

शनैः शनैरुपरमेद्

बुद्ध्या धृतिगृहीतया

आत्मसंस्थं मनः कृत्वा

न किंचिदपि चिन्तयेत्   २५

यतो यतो निश्चरति

मनश्चञ्चलमस्थिरम्

ततस्ततो नियम्यैतद्

आत्मन्येव वशं नयेत्   २६

प्रशान्तमनसं ह्येनं

योगिनं सुखमुत्तमम्

उपैति शान्तरजसं

ब्रह्मभूतमकल्मषम्   २७

युञ्जन्नेवं सदात्मानं
योगी विगतकल्मषः
सुखेन ब्रह्मसंस्पर्शम्
अत्यन्तं सुखमश्नुते २८

सर्वभूतस्थमात्मानं
सर्वभूतानि चात्मनि
ईक्षते योगयुक्तात्मा
सर्वत्र समदर्शनः २९

यो मां पश्यति सर्वत्र
सर्वं च मयि पश्यति
तस्याहं न प्रणश्यामि
स च मे न प्रणश्यति ३०

सर्वभूतस्थितं यो मां
भजत्येकत्वमास्थितः
सर्वथा वर्तमानोऽपि
स योगी मयि वर्तते   ३१

आत्मौपम्येन सर्वत्र
समं पश्यति योऽर्जुन
सुखं वा यदि वा दुःखं
स योगी परमो मतः   ३२

अर्जुन उवाच

योऽयं योगस्त्वया प्रोक्तः
साम्येन मधुसूदन
एतस्याहं न पश्यामि
चञ्चलत्वात्स्थितिं स्थिराम्   ३३

चञ्चलं हि मनः कृष्ण
प्रमाथि बलवद्दृढम्
तस्याहं निग्रहं मन्ये
वायोरिव सुदुष्करम्   ३४

श्रीभगवानुवाच

असंशयं महाबाहो
मनो दुर्निग्रहं चलम्
अभ्यासेन तु कौन्तेय
वैराग्येण च गृह्यते   ३५

असंयतात्मना योगो
दुष्प्राप इति मे मतिः
वश्यात्मना तु यतता
शक्योऽवाप्तुमुपायतः   ३६

अर्जुन उवाच

अयतिः श्रद्धयोपेतो
योगाच्चलितमानसः
अप्राप्य योगसंसिद्धिं
कां गतिं कृष्ण गच्छति ३७

कच्चिन्नोभयविभ्रष्टश्
छिन्नाभ्रमिव नश्यति
अप्रतिष्ठो महाबाहो
विमूढो ब्रह्मणः पथि ३८

एतन्मे संशयं कृष्ण
छेत्तुमर्हस्यशेषतः
त्वदन्यः संशयस्यास्य
छेत्ता न ह्युपपद्यते ३९

श्रीभगवानुवाच

पार्थ नैवेह नामुत्र
विनाशस्तस्य विद्यते
न हि कल्याणकृत्कश्चिद्
दुर्गतिं तात गच्छति ४०

प्राप्य पुण्यकृतां लोकान्
उषित्वा शाश्वतीः समाः
शुचीनां श्रीमतां गेहे
योगभ्रष्टोऽभिजायते ४१

अथवा योगिनामेव
कुले भवति धीमताम्
एतद्धि दुर्लभतरं
लोके जन्म यदीदृशम् ४२

तत्र तं बुद्धिसंयोगं
लभते पौर्वदेहिकम्
यतते च ततो भूयः
संसिद्धौ कुरुनन्दन ४३

पूर्वाभ्यासेन तेनैव
ह्रियते ह्यवशोऽपि सः
जिज्ञासुरपि योगस्य
शब्दब्रह्मातिवर्तते ४४

प्रयत्नाद्यतमानस्तु
योगी संशुद्धकिल्बिषः
अनेकजन्मसंसिद्धस्
ततो याति परां गतिम् ४५

तपस्विभ्योऽधिको योगी
ज्ञानिभ्योऽपि मतोऽधिकः
कर्मिभ्यश्चाधिको योगी
तस्माद्योगी भवार्जुन ४६

योगिनामपि सर्वेषां
मद्गतेनान्तरात्मना
श्रद्धावान्भजते यो मां
स मे युक्ततमो मतः ४७

ॐ तत्सदिति श्रीमद्भगवद्गीतासूपनिषत्सु
ब्रह्मविद्यायां योगशास्त्रे
श्रीकृष्णार्जुनसंवादे
आत्मसंयमयोगो नाम षष्ठोऽध्यायः ६